

Kurdybacha, Łukasz

"Der Josefinismus : die Geschichte des österreichischen Reformkatholizismus 1740-1848", Eduard Winter, Berlin 1962 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 7, 198-199

1964

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Eduard Winter, DER JOSEFINISMUS. DIE GESCHICHTE DES ÖSTERREICHISCHEN REFORMKATHOLIZISMUS 1740—1848, BERLIN 1962, s. 380.

Mało stosunkowo znana dotychczas, i to głównie z prac niemieckich, pisanych ze stanowiska kleru katolickiego, historia józefinizmu w Austrii doczekała się w ubiegłym roku wszechstronnego oświetlenia w oparciu o bardzo bogate materiały zarówno drukowane, jak i rękopiśmienne. Autor omawianej pracy, znany ze swych licznych badań w dziedzinie dziejów życia umysłowego i historii kultury XVIII w., zwłaszcza narodów słowiańskich, wybitny znawca prądów naukowych i historii kościoła XVIII oraz XIX w. (wydane ostatnio jego dwutomowe dzieło: *Russland und das Papstum* zasługuje na uwagę naszych historyków politycznych) patrzy na józefinizm innym zupełnie okiem niż jego poprzednicy. Nie ogranicza go tylko do zamkniętych w sobie, nie związanych z całokształtem ówczesnego życia zagadnień religijno-kościelnych i politycznych, lecz omawia go na tle głębokich przemian gospodarczych, społecznych i ideowo-kulturalnych, które dokonały się w Austrii w połowie XVIII wieku.

Walka austriackich zwolenników absolutyzmu, takich jak Kaunitz, van Svieten, czy Martini, o daleko idącą autonomię kościoła austriackiego i o jego pełną niemal niezależność od Rzymu była tylko jedną z cech charakterystycznych józefinizmu. Nie był on bowiem w ujęciu Wintera tylko wyrazem dążeń i zainteresowań domu panującego w Austrii, lecz nie odpartą koniecznością. W zamiarach Marii Teresy i Józefa II józefinizm był próbą zapobiegnięcia rewolucji drogą koniecznych reform, między innymi w dziedzinie religii. Reform tych domagało się przede wszystkim rozwijające się szybko mieszczaństwo austriackie. Związany nierozłącznie z rozwojem kapitalizmu wzrost poczucia narodowego i ambicji narodowych wywoływał oburzenie mieszczaństwa austriackiego przeciw mieszanu się papieżstwa w życie religijne kraju, przeciw bezczynności i ciemnocie kleru, przeciw jego uniwersalistycznej ideologii.

Józefinizm jako prąd polityczny wywołany między innymi przez uczucia nacjonalistyczne mieszczaństwa przyczynił się do powstania w Austrii tendencji germanizacyjnych, które były niebezpieczne dla narodów słowiańskich w Austrii, zwłaszcza Czechów i Polaków. Józefinizm jednak, przybrany w szaty germanizacyjne, wywoływał równocześnie wzrost poczucia narodowego wśród Słowian i uodporniał ich przeciw wszelkim naciskom germanizacji. Wywołana przez niego kasata licznych klasztorów żeńskich i męskich, których majątki przeznaczono w większości na podniesienie poziomu umysłowego ludności, sprzyjała również wzrostowi świadomości narodowej austriackich Słowian.

Józefinizm w ujęciu Wintera był również racjonalistyczno-naukowym prądem wieku Oświecenia, a jego początki na terenie filozofii pojawiły się już w ruchu jansenistów francuskich w początkach XVII wieku. Do jego prekursorów zalicza

Winter również zupełnie słusznie Waleriana Magni, wpływowego kapucyna w pierwszej połowie XVII w., niezłomnego przeciwnika jezuitów oraz propagatora filozofii opartej na wiedzy przyrodniczej. Z filozofii tej pragnął Magni uczynić główną podstawę nauki katolickiej, która, jego zdaniem, powinna wyzwolić się całkowicie od myśli Arystotelesa. Jako wyznawca idei pokojowego pojednania katolicyzmu z protestantami Magni wywierał między innymi duży wpływ na Polskę pierwszej połowy XVII w., przede wszystkim zaś na Władysława IV, którego skłonił do sprowadzenia pijarów do Polski oraz do zwołania w 1645 r. głośnego *colloquium charitativum* w Toruniu. Dowodem oddziaływania dzieł Waleriana Magni na józefinizm był jego przyjazny i tolerancyjny stosunek do innych wyznań chrześcijańskich.

Największy jednak wpływ na józefinizm wywarła działalność naukowa Ludwika Antoniego Muratori. Ten uczyony włoski, bibliotekarz i archiwista z końca XVII i pierwszej połowy XVIII w., utrzymywał przyjazne stosunki z całą ówczesną intelektualną Europą bez względu na jej przynależność do tego czy innego wyznania, a dziełami swymi propagował idee umiarkowania i rozsądku w życiu religijnym. Domagał się też bezwzględnej wolności myśli oraz pełnej swobody wyboru jednego z wyznań.

Oparcie józefinizmu na postępowej myśli naukowej XVII i XVIII w. przyciągnęło do niego wielu ówczesnych uczonych austriackich, przeważnie duchownych świeckich i zakonnych. Obok wspomnianego już van Svietena widzimy wśród nich pijara czeskiego oraz wybitnego historyka Dobnera, a nawet jezuickiego filozofa Steplinga, który przez wiele lat korespondował z Krystianem Wolffem na tematy filozoficzne. Do wybitnych zwolenników józefinizmu należał również późniejszy biskup Ferdynand Kindermann, głośny organizator czeskich szkół ludowych o praktycznym programie nauczania, który miał przygotowywać młodzież do pracy zawodowej. Warto dodać, że pomysły Kindermanna cieszyły się dużą popularnością w Polsce w czasach Komisji Edukacji Narodowej. Wymienieni działacze popierali głównie ze względów kulturalnych reformę zacofanych klasztorów, pochwalali troskę Józefa II o wykształcenie kleru, o należyty poziom jego pracy nad uświadomieniem moralno-religijnym mas oraz dążenia rządu austriackiego do oświaty ludu. Nie znany natomiast bliżej jest ich stosunek do dążeń autonomicznych józefinizmu w dziedzinie religijnej, zwalczanych energicznie przez legatów papieskich, przede wszystkim zaś przez Garampiego.

Druga część omawianej pracy zajmuje się dążeniem Austrii do reform kościelnych w okresie restauracji, rządów Metternicha i Wiosny Ludów, określając te czasy nazwą Spätjosefinismus. Można by się z autorem sprzeczać, czy prądy reformatorskie pierwszej połowy XIX w., obejmujące między innymi i sprawy kościelne, były rzeczywiście kontynuacją planów Józefa II. Okresem tym rządziły już zupełnie inne stosunki produkcyjne i społeczne, inne interesy polityczne i nowe prądy umysłowe, które autor wyraźnie dostrzega i trafnie ocenia. Wydaje się, że mimo różnych podobieństw postulaty pierwszej połowy XIX w. przeprowadzenia reform kościelnych miały już inne cele niż józefinizm.

Pracę Wintera czyta się z dużym zainteresowaniem ze względu na jego olbrzymią erudycję, szczególną umiejętność ukazywania różnorodnych aspektów każdego zagadnienia oraz jego niespodziewanych konsekwencji, często nawet w bardzo odległych dziedzinach życia.